

Az erkölcsi kérdések azonban nem hagynak nyugtot neki. Érzi, hogy fantáziája a tökéletes mesterember szűk világában raboskodik, és még egyszer megpróbálkozik az igazi Ikarosz repülésének műsorba iktatásával. De addigra már mindenki a komédiást ismeri benne, művészete azzá alakította át. Amikor a tragikus szerepet vállalta volna, a közönség tiltakozott ellene, anarchia keletkezett a stadionban, edzője kérte, hogy bukjon már fel, ő azonban összeszorított fogakkal ki akart tartani, de újra csak elvágódott. A nézők újra frenetikus tapssal jutalmazták.

Gubelkijan parabolája szerint az életnek a mítoszokban kifejezett szimbólumai egybeesnek a valósággal, ez ellen a művészet nem tiltakozhat, ám a művészember elképesztő ellentmondásban van saját művészetével. De ugyanilyen ellentmondásban áll azzal az erkölcsi imperativusszal is, melyet fontosabbnak tart az örök emberi szimbólumoknál. S ezek az ellentmondások hozzák oly közel egymáshoz ebben az elbeszélésben a *bohózatot és a tragikumot, s ennek a közelségnek az eredménye a művészlét többszöri megszegyenülése*, amelyből csak akkor kerülhetne ki, ha az alkotóban lenne olyan erő, mely késztené, hogy önmagától vállalja el azt a mesteremberi alázatot, melyet így vagy úgy, de vállalnia kell. S mivel erre Gubelkijan csak úgy tudott vállalkozni, hogy közben állandóan perben volt magával, nem maradt más hátra, mint a komédiási szerep, továbbá azok az álmok, melyeket élete utolsó napjaiban szőtt: gipszbe kötözve „gyakorolta” a tökéletes mozdulatokat, melyekkel elkerülheti a megszegyenítő bukásokat.

VÉGEL László

HAGYOMÁNY ÉS HAGYOMÁNYÉRTÉKELÉS

Balogh Edgár: *Itt és most. Tanulmány a régi Korunk-ról.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1976

Kettős jubileumra: a legendás romániai magyar folyóirat indulásának 50. és a szerző születésének 70. évfordulójára jelent meg e négy összefüggő tanulmány s elő- és utószót tartalmazó kis gyűjtemény. Amely — előrebocsáthatjuk — méltán reprezentálja mindkét alkalmat.

Az „Oka ezen írásnak” című bevezető szerint a könyv törzsanyagát képező s most fejezetekké átminősített négy tanulmány 1964—1972 között látott napvilágot, de az egyik utalás tanúságaként 1964-re nyilván a teljes sorozat is elkészült már. A gyűjtemény tehát — mely a bevezető szerint csupán néhány új *adattal* módosított az eredetin — mindenekelőtt azt dokumentálja, milyenek látta a folyóirat hőskori evolúcióját Balogh Edgár, a régi *Korunk* munkatársa, majd pedig az 1957-ben újra-induló folyam főszerkesztő-helyettese, a hatvanas évek derekán.

A szerző eredeti értelmezésében a *Korunk* dienesi évfolyamai „a polgári liberális, legjobb esetben polgári radikális gondolkör”-ben mozogtak. Ezt követte — immár Gaál Gábor jegyében — az 1929-es marxista fordulat, majd az eszmei kiforrás időszaka (1930—1933), hogy a népfronti korszakon át (1934—1937) a folyóirat eljusson az eszmei-ideológiai szintézishez (1938—1940).

E korszakok közül a szerző legkeményebben a dienesit ítélte meg. Nemcsak túl könnyű, de igazságtalan is lenne, ha az alapszöveg megírása óta kibontakozott *Korunk*-kutatás újabb eredményeit kérnénk most számon — a hatvanas évek derekán írt tanulmánytól. Azt azonban mégiscsak meg kell jegyezni, hogy — e kutatás szintéziseként — a romániai magyar irodalom mai orgánumai a *Korunk* idej jubileuma során az indulás éveit már közel sem állították olyan mereven szembe a Gaál Gábor-i évfolyamokkal, mint az *Itt és most* szerzője annak idején. Ezekből a legújabb értelmezésekből ugyanis nemcsak az tűnik ki egészen egyértelműen, hogy a folyóirat dienesi időszakának szellemisége egészében véve jóval progresszívebb volt, mint ahogy azt a dogmatikus szemlélet egykoron sugallta, hanem az is, hogy a legelső évfolyamok már egyféléképp anticipálták a „balos”, túlzásokat és merev szektásságot meghaladó népfronti orientációt is. Ezért állítja például Méliusz József A *Hét*nek adott interjújában: értetlen az az interpretáció, amely szerint a *Korunk* a szóban forgó időszakában „valamiféle »kozmpolita«, gyökértelen, népellenes zavarkeltés, burzsoá krízistermék” volt, hisz „a modern, huszadik századi tudományos világkép meghonosítására berendezkedő Dienes-féle Korunkban már megjelentek a szerkesztői intencióinak megfelelő marxista tendenciák” is, és csakis ennek a folyamatnak a kibontakozásával vezethette át a lapot Gaál Gábor a marxizmusba. Másrészt pedig az a jelenség, hogy polgári radikalizmus és marxizmus a Dienes-orgánumban *kiegészítette* egymást, „már előrevetíti a Gaál-féle »tisza osztályvonal« messianizmusának tévedéseit korrigáló, az ugyancsak a Gaál által erélyesen szorgalmazott népfronti Korunkat”. Az is az igazsághoz tartozik azonban, hogy Balogh Edgár az *Itt és most* utólag írt előszavában részben maga is figyelembe veszi már ezt az újabb, valóságserősebb álláspontot.

A második és harmadik *Korunk*-időszak eszmetörténeti minősítésével kapcsolatban viszont — ismét csak nem saját kutatásainkra, hanem az újabb romániai *Korunk*-filológiára alapozva — azt kell megállapítani, hogy Balogh Edgár annak idején — nyilván nemcsak önhibájából — nem eléggé szigorúan s a mozgalomtörténet egykori tényeitől némiképp elvonatkoztatva ítélte meg a lap harmincas évekre jellemző szellemiségét. Tanulmány sorozatában ugyanis a dienesi és a kiteljesedett népfronti szakasz között fel-feltörő dogmatikus tendenciákat csak az *irodalompolitika*val kapcsolatban nevezte nyíltan is nevének, míg e tendenciák általános-politikai jellemzéseként csak annyit állapított/állapíthatott meg, hogy

a folyóiratból ezekben az években „kiütközött a neofitaság s az ebből eredt túlbuzgás”... Az viszont még áttételes utalásként sincs jelen az *Itt és most*-ban, ami pedig — a korabeli mozgalomtörténet *mai* ismeretének birtokában ezt sem nehéz megállapítanunk — nélkülözhetetlen a folyóirat „balos”, időszakának adekvát, *történelmi* megítélésénél. Az ti., hogy ez az átmeneti irányvétel nem a *Korunk* törzsgárdájának, s főként nem Gaál Gábornak valamiféle pusztán-személyi „jeltévelyedése” volt, hanem logikus *következménye* az egy központból irányított — ott pedig tragikus zsákutcába futó, „sztalinizálódó” — világmozgalomnak. Konkrétabban: a Komintern Dimitrov-beszédet megelőző nemzetközi politikájának, taktikájának és stratégiájának.

Irodalomtörténeti megállapítássá lett Balogh Edgár, a vérbeli publicista alapötörekvése: „...*hogy valaki átvegye látásomat s a valóságban vigye tovább*”. Akár külön tanulmányt is lehetne szentelni annak kimutatására, milyen ismérvei vannak e praxis-intenciójú Balogh Edgár-i *látás*nak konkrétan e kismonográfia lapjain. Ehelyett itt csak azt valljuk meg, hogy számunkra e látás egynémely „szöge”, perspektívája a kelletténél mintha jobban függetlenítve lenne egymástól, s ebből kifolyólag e szemlélet eredményének — „képének” — rész-elemei között is áthidalhatatlan szakadékok tátongnának. Még olyankor is, amikor az összefüggés, egymásrautaltság, dialektikus *kapcsolat* kétségtelennek látszik. Más szóval, olykor túl merevnek érezzük a szerző *Itt és most*-beli fogalmi ellentétpárjait és antinómiáit, a szellemi és mozgalmi értékek és értéktelenségek általa történő szembeállítását, életelveinek pozitív-negatív polarizációját. Polgári talajvesztés — szocialista gyökéresztés; „sajátos honi begyökerezés és népszolgálati magatartás” — „utópista-kozmopolita általánosítások”-ba vesző nemzetköziség; „néptől-nemzetiségtől és földrajzi hovatartozástól távol(i), időtlen absztrakciókban tárolt vagy terjesztett, társadalmilag meddő szellemi értékek” — „egy új történelmet valló és vállaló, éppen ezért népben-hazában gondolkodó” szellemi irányzat; „a »lebegő értelmiségi« spekulatív »itt és most«-tagadása” — „a társadalmi-nemzetiségi magatartás reális alkalmazkodása a mindenkori »itt és most« tájékozódási és cselekvési követelményeihez a jövő tudatos alakítása végett”... Vagy: tomboló fasiszta nacionalizmus — baloldali „védekező anacionális felfogás”; dogmatizmus — divatliberalizálódás... Ilyen és ezekhez hasonló „tisza” ellentétek és antinómiák sejlének föl e kismonográfia lapjain, egy leegyszerűsítő, a történelmi valóság s az emberi magatartás- és cselekvés-lehetőségek szövevényes gazdagságát némiképpen szimplifikáló szemléletmód kísértéseként. Elvi-elméleti opponálás helyett, mely meghaladná recenzióink kereteit, itt csupán arra a *gyakorlati/történelmi* tényre utalunk, hogy pl. Gaál Gábor „kulturális népfrontja” — melyről Balogh Edgár is egyértelmű elismeréssel értekezik — nyilván maga sem lett volna megvalósítható a fenti és hozzájuk hasonló ellentétek és antinómiák „lazább”, rugalmasabb szembesítése és dialektikusabb egy-

másra-vonatkoztatása nélkül. Mindezzel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy az *Itt és most* szemléletmódját, ama sajátos látást csupán és csakis a fentiek jellemzik; de *tendenciaként* jelen van ez a látásmód is, és a Balogh-opus átfogó vizsgálata majd nyilván megtalálja e jelenség adekvát mértékét és történelmi helyét a szerző marxista gondolati evolúciójában.

Balogh Edgár egy helyen a marxizmus azon közismert elméleti/gyakorlati tapasztalatára utal, hogy a valóság nem változtatható meg másként, mint magából e valóságból kiindulva. A szerző magatartás-krédója, az „itt és most” következetes respektálásából kiinduló aktivitás-programja voltaképpen erre a marxista axiómára épül, s mint ilyen, kétségtelen elvi/gyakorlati megalapozottsággal bír. Amit e programból — vállalása *közben* s vállalásán *túl!* — olykor hiányolunk, az az „anti-magatartás”, a blochi „konkrét utópia”, illetőleg — hogy egy „ott és most”-i, ti. romániai magyar értékfogalomra hivatkozunk — a Bretter György affirmálta „itt és mást” jóval megértőbb respektálása lenne. Vállalásnak és tagadásnak, valóságba-ágyazódásnak és más valóság anticipálásának, realizmusnak és utópizmusnak, praktícizmusnak és spekulatív praxisnak, egyetlen nép elsőrendű szolgálatának és „kozopolita” emberiség-nosztalgiaíknak ugyanis épp a marxizmusból következően nem lehet széttegni a dialektikáját. Legalábbis anélkül nem, hogy ennek valamiképp ne szenvedné kárát maga a múltat-jelent-jövőt egyaránt magában hordó, mindenkori — „itt és most” is . . .

Balogh Edgár az „Oka ezen írásnak” említett bevezetőjében s a „Kérdés és felelet” című zárószóráiban is utal rá, hogy a régi *Korunk* szemle-rajzáinak fölvázolását számára mindenekelőtt az új, 1957-ben induló *Korunk*-folyam szerepének a tisztázása tette elodázhatatlanná. Nyilván egy újabb kismonográfia feladata lehetne immár annak kimutatása, hogy az új, mai *Korunk* hogyan és mennyiben érvényesítette az elmúlt két évtized során a Balogh Edgár által (is) értelmezett és átértelmezett egykori *Korunk*-örökséget. Amikor tehát e hagyomány *Itt és most*-beli interpretációjának kérdéseitől eljutottunk, a benne érvényesített írói szemléletmód *mai* értékelhetőségének a kérdésköréhez, voltaképpen mi sem tettünk mást, mint hogy e látszólag pusztán-irodalomtörténeti „téma” mai — és jövőbeli — fontosságára utaltunk.

Balogh Edgár hatvanas években írt tanulmányorozatának *életességét* is bizonyította ily módon.

BOSNYÁK István